

Original Article

The Position of Non-Judicial Persons in the New Code of Criminal Procedure in the Criminal Procedure and in the Light of Citizenship Rights

Mohsen Shirsavar Shahvand¹, Seyed Alireza Mirkamali^{2*}, Akbar Rajabi³

1. PhD Student, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities, Khomein Branch, Islamic Azad University, Khomein, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. (Corresponding author) Email: a_mirkamali@sbu.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities, Khomein Branch, Islamic Azad University, Khomein, Iran.

Received: 11 Aug 2018   Accepted: 6 Jun 2020

Abstract

Background and Aim: Criminal Proceedings are a Long Process that Begins With the Discovery of a Crime and Ends With the Execution of Criminal Sentences. Different Persons Play a Role in the Criminal Proceedings That in a Division Can be Divided Into two Groups of Judicial and Non-Judicial Persons.

Materials and Methods: The Research Method in This Article is Library and Using Citation and Filing Resources.

Findings: The Findings Indicate That the Criminal Procedure Code adopted in 2014 With the Amendments of 2016 Has Innovations in Different Aspects. This Law Pays Attention to the Role of Illegal Persons in the Judicial Process, Which has Assigned the Rights of Citizens to Them Independently of Administrative Bureaucracies.

Conclusion: In the New Criminal Procedure Code, the Role of Non-Judicial Persons in Criminal Proceedings has Become more Prominent Than in the Past, and this Change is Partly Due to the Change in the Nature of Criminal Proceedings and Related Paradigms and the Acceptance of Some Aspects of Restorative Justice Originated Citizenship Rights Approved in 2016. Other Factors Such as the Need for a Fair Trial, the Complexity of Crimes and Defendants' Behaviors Also Require the More Effective Presence of Non-Judicial Persons in the Criminal Proceedings. Among the Innovations, the Active and Effective Presence of Social Workers in Various Stages of Criminal Proceedings, the Presence of Competent Persons in the Formation of Personality Files, the Presence of Counselors in Juvenile Courts and the Role of Non-Governmental Organizations in Criminal Proceedings and Some More Competent Centers and Organizations are More Notable so That we Can Say the Criminal Procedure Code Approved 2014 Has Different Aspects of Restorative Justice With the Presence of Non-Judicial Persons.

Keywords: Innovation; Criminal Procedure; Non-Judicial Persons; Citizenship Rights

Please cite this article as: Shirsavar Shahvand M, Mirkamali S A, Rajabi A. The Position of Non-Judicial Persons in the New Code of Criminal Procedure in the Criminal Procedure and in the Light of Citizenship Rights. *Iran J Med Law, Special Issue on Human Rights and Citizenship Rights 2018; 215-229.*

جایگاه اشخاص غیر قضایی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید در فرآیند دادرسی جزایی و در پرتو حقوق شهروندی

محسن شیرسوار شهاوند^۱، سید علیرضا میرکمالی^{۲*}، اکبر رجبی^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول) Email: a_mirkamali@sbu.ac.ir

۳. استادیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.

دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۲۰ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۱۷

چکیده

زمینه و هدف: دادرسی کیفری فرآیندی طولانی است که از کشف جرم شروع شده و با اجرای احکام کیفری خاتمه می‌یابد. اشخاص مختلفی در فرآیند دادرسی جزایی ایفای نقش می‌نمایند که در یک تقسیم‌بندی می‌توان این اشخاص را به دو گروه اشخاص قضایی و غیرقضایی تقسیم نمود.

مواد و روش‌ها: روش تحقیق در این مقاله به صورت کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از منابع استنادی و فیش‌برداری می‌باشد.

یافته‌های تحقیق: یافته‌ها حاکی از این است که قانون آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات سال ۱۳۹۴ دارای نوآوری‌های متفاوتی در جنبه‌های مختلف است. در این قانون به نقش اشخاص غیرحقوقی در فرآیند دادرسی توجه شده که حقوق شهروندان را به گونه‌ای فارغ از بروکراسی‌های اداری به خود ایشان واگذار نموده است.

نتیجه: در قانون جدید آ.د.ک نقش اشخاص غیرقضایی در دادرسی جزایی نسبت به گذشته پررنگ‌تر شده است و این تغییر تا حدی ناشی از تغییر ماهیت دادرسی جزایی و پارادایم‌های مربوط به آن و پذیرش برخی از جنبه‌های عدالت ترمیمی و برگرفته از منشور حقوق شهروندی مصوب ۱۳۹۵ می‌باشد. عوامل دیگری از جمله لزوم تحقق یک دادرسی عادلانه، پیچیده شدن جرایم و رفتار متهمین نیز حضور مؤثرتر اشخاص غیرقضایی را در فرآیند دادرسی جزایی می‌طلبد. در بین نوآوری‌های صورت گرفته، حضور فعال و مؤثر مددکاری اجتماعی در مراحل مختلف دادرسی کیفری، حضور اشخاص ذی‌صلاح در تشکیل پرونده شخصیت، حضور مشاوران در محکمه اطفال و نوجوانان و ایفای نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در دادرسی جزایی و برخی از مراکز و سازمان‌های ذی‌صلاح بیشتر قابل توجه است، به نحوی که می‌توانیم بگوییم، قانون آ.د.ک ۱۳۹۲ واجد جنبه‌های مختلفی از عدالت ترمیمی با حضور اشخاص غیرقضایی است.

واژگان کلیدی: نوآوری؛ دادرسی کیفری؛ اشخاص غیرقضایی؛ حقوق شهروندی

مقدمه

آیین دادرسی کیفری هر کشور یکی از مهم‌ترین جلوه‌های حاکمیت ملی محسوب می‌شود که از طریق آن دولت‌ها ارزش‌ها و نگرش‌ها و شیوه حاکمیت خود را انعکاس می‌دهند. اهمیت دادرسی جزایی به حدی است که اجرا و اعمال آن اصولاً از طریق مقامات قضایی است و اجازه دخالت اشخاص غیرقضایی در آن داده نمی‌شود. ولی با گذر از اندیشه‌های صرفاً کیفری و سزاگرایانه و حرکت به سمت اندیشه‌های اصلاحی و حفظ حقوق شهروندی با استعانت از خود شهروندان در برخورد با مسائل کیفری، زمینه لازم برای حضور فعال اشخاص غیرقضایی در رسیدگی‌های کیفری فراهم می‌گردد. این نقش‌آفرینی به صورت‌های مختلفی از جمله از طریق دادن نقش و جایگاه به متخصصان علوم اجتماعی، روان‌شناسی و جرم‌شناسی بوده است. ورود افراد متخصص و کارشناسانی که عنوان قضایی ندارند در فرآیند رسمی رسیدگی‌های کیفری از جمله حقوق شهروندان در منشور حقوق شهروندی می‌باشد که به نوعی حق تعیین سرنوشت دعوی کیفری محسوب می‌گردد و از تغییر پارادایم‌های حقوق کیفری متأثر گردیده است.

بیان مسأله

به موازات فاصله‌گیری این نظام از سیطره اندیشه‌های سزاگرایانه و تنبیهی صرف و گسیل به سمت رویکردهای اصلاحی، رفاهی و حمایتی در برخورد با پدیده بزهکاری به‌عنوان یک آسیب و تعارض اجتماعی، زمینه لازم برای حضور و نقش‌آفرینی فعال متخصصان علوم مختلف در فرآیند رسمی رسیدگی‌های کیفری فراهم شده است. اولین بارقه‌های این رویکرد اگرچه توسط طرفداران مکتب تحقیقی مطرح گردید و با پیگیری افراطی حامیان مکتب دفاع اجتماعی کلاسیک مبنی بر حذف قضات و جایگزینی آنها با کارشناسان به اوج خود رسید، اما با غلبه رویکرد میانه‌رو و قانونگرا تحت عنوان جنبش دفاع اجتماعی نوین که حامی حفظ نظام متناسبی از آئین دادرسی با انجام اصلاحات در زمینه فردی کردن مجازات‌ها بود، زمینه ورود متخصصان اجتماعی به نظام عدالت کیفری فراهم شد. نقش این افراد در طی دهه‌های گذشته همسو با تحولات پارادایم‌های حاکم بر حقوق کیفری دچار

تحول شده است. مددکاران اجتماعی از جمله این متخصصان هستند که امروزه در گذر از نقش غیررسمی و داوطلبانه به جایگاه حرفه‌ای، رسمی و سازمان‌یافته، نقش‌های مختلفی را در نظام عدالت کیفری بر عهده گرفته‌اند. باز کردن درهای بسته حقوق کیفری به روی اشخاص غیرقضایی دلایل متعددی داشته است. کاستن از نرخ بزهکاری، پیشگیری از تکرار جرم، کاهش تورم جمعیت کیفری و اصلاح مجرمین از مهم‌ترین دلایل اجازه دخالت اشخاص غیرقضایی در دادرسی کیفری است. چنانچه قواعد شکلی آیین دادرسی کیفری در صدد ورود به برنامه‌های عدالت ترمیمی و اصلاحی است، باید حضور مردم، کارشناسان و نهادهای مردمی و مدنی را که در مجموع اشخاص غیرقضایی هستند، بپذیرد. با توجه به تغییر و تصویب دو قانون مهم مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۲ در ایران، ملاحظه می‌کنیم که دخالت مقامات غیرقضایی در دادرسی کیفری، مورد توجه قانونگذار ایرانی قرار گرفته است. قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در همین راستا، ضمن پذیرش حضور اشخاص غیرقضایی در برخی از مراحل دادرسی کیفری، نوآوری‌هایی در این خصوص داشته که در نظام حقوقی ایران سابقه نداشته است. به‌عنوان نمونه ماده ۵۱ قانون آیین دادرسی مقرر می‌دارد که بنا به درخواست شخص تحت نظر یا یکی از بستگان نزدیک وی، یکی از پزشکان به تعیین دادستان از شخص تحت نظر معاینه به عمل می‌آورد و گواهی پزشک در پرونده ثبت و ضبط می‌شود. ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی نیز مقرر می‌دارد که سازمان‌های مردم‌نهادی که اساسنامه آنها در زمینه حمایت از اطفال و نوجوانان، زنان، اشخاص بیمار و افراد دارای ناتوانی جسمی یا ذهنی، محیط زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی، بهداشت عمومی و حقوق شهروندی است، می‌توانند نسبت به جرائم ارتكابی در زمینه‌های فوق اعلام جرم و در تمام مراحل دادرسی شرکت کنند.

ضرورت انجام تحقیق

قانون آیین دادرسی کیفری در راستای یک تحول بزرگ و نوآوری‌های مهم و اساسی، نقش کلیدی برای حضور اشخاص غیرقضایی در برخی از مراحل دادرسی کیفری، قائل شده است. در حالی که مدتی قریب به سه سال از اجرای این قانون

می‌گذرد، ولی شاهد حضور مؤثر و فعال اشخاص غیرقضایی در مراحل دادرسی کیفری نیستیم. عدم شناخت مبانی و فلسفه حضور این اشخاص در فرآیند دادرسی کیفری و همچنین چگونگی این حضور، یکی از دلایل مهم عدم تحقق اهداف قانونگذار در این حوزه است. در نتیجه لازم و ضروری است تا فلسفه و چگونگی حضور اشخاص غیرقضایی و ارتباط آنها با مقامات قضایی مورد بررسی قرار گیرد که این مهم از جمله نوآوری‌های این مقاله است.

محدودیت‌های تحقیق

عدم دسترسی به منابع کتابخانه‌ای از جمله محدودیت‌های تحقیق در این مقاله بوده است.

پیشینه تحقیق

۱- پنجه‌پور، جواد و زعفری، زیبا (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «نقش پزشکان قانونی در فرآیند دادرسی کیفری براساس قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲» به این نتیجه رسیده‌اند که در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ که تلاش شده نواقص قوانین قبلی تا حد امکان مرتفع و نسبت به روز آمد بودن آن اقدام گردد، نحوه حضور و دخالت پزشکان قانونی در امور کیفری و در مراحل مختلف دادرسی از مرحله کشف جرم، تعقیب متهم و تحقیق از وی، بازداشت و محاکمه وی، تعیین مجازات و اجرای آن مشخص شده است که تحقیق حاضر در پی نشان دادن نقش ایشان در هریک از این مراحل و میزان تأثیر نظریات آنان در تصمیمات مقامات قضایی در قانون مذکور می‌باشد. بدیهی است نقش پزشکان قانونی در حقوق فراتر از صرف حضور و اعلام نظر در مراحل دادرسی کیفری بوده و حسب مورد سایر رشته‌های این علم از جمله حقوق مدنی، حقوق جزای عمومی، جزای اختصاصی و ... نیز در راستای اجرای عدالت از این متخصصان بهره‌مند می‌گردد. پرداختن به آن‌ها می‌تواند موضوع پژوهش‌های جداگانه‌ای گردد.

۲- آریانفر، حامد (۱۳۸۹) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «صلاحیت مراجع قضایی و غیرقضایی در رسیدگی به خطاهای ورزشی» به این نتیجه رسیده است که

همان‌طور که در پیشینه تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، در تحقیقات پیشین صرفاً نقش بعضی از اشخاص غیرقضایی همچون پزشکان قانونی و کمیته‌های انضباطی در خطاهای ورزشی مورد بررسی قرار گرفته است، در حالی که تحقیقات جامع درخصوص سایر نهادها و اشخاص دخیل در دادرسی کیفری حاکی از این است که قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و اصلاحی ۱۳۹۴ جایگاه ویژه‌ای برای اشخاص غیرقضایی دخیل در دادرسی کیفری قائل است.

تعاریف و مفاهیم

۱- تعریف دادرسی از نظر لغوی و اصطلاحی

دادرسی در لغت به معنی رسیدگی کردن به داد و شکایت اشخاص و به داد کسی رسیدن یا به دادخواهی دادخواه رسیدگی کردن می‌باشد (۱).

دادرسی دو معنای مضیق و موسع را دربر دارد که در مفهوم مضیق، به مقرراتی گفته می‌شود که در جریان رسیدگی به شکایات یا دعوی به جهت گرفتن تصمیم از سوی قاضی مرجع قضایی یا شخصی که به او اختیار تصمیم‌گیری داده شده است به کار می‌رود (۲).

۲- دادرسی کیفری

دادرسی کیفری مجموع ضوابط، قواعد، مقررات و اصولی است که به دنبال وقوع جرم به مورد اجرا درمی‌آید تا مراجع، مقامات و مسئولین صلاحیت‌دار قانونی در جهت صیانت جامعه و حقوق افراد ذی‌ربط با تضمین عدالت نسبت به کشف، تعقیب، رسیدگی، صدور حکم و اجرای کیفر اقدام نمایند.

نمی‌تواند آن را هدیه کند و غیر قابل انتقال و تقسیم‌ناپذیر است. عناصر آن لازم و ملزوم یکدیگر می‌باشند و حقوقی جهانی محسوب می‌شود (۶).

اشخاص غیرقضایی دخیل در دادرسی کیفری

مطابق قانون آ.د.ک ۱۳۹۲، به جز اصحاب دعوی و مقامات قضایی، اشخاص حقیقی و حقوقی دیگری نیز تحت عناوین مختلف در دادرسی جزایی ایفای نقش می‌کنند. در حالی که تصور اولیه حضور کمرنگ اشخاص غیرقضایی در دادرسی جزایی است، ولی به جز مقامات قضایی و اصحاب دعوی کیفری، بیش از سی گروه از افراد و اشخاص حقیقی و حقوقی ممکن است در بخشی از فرآیند یک دادرسی جزایی مداخله داشته باشند و قانونگذار برای آنها نقش‌ها و یا مداخلاتی را در قالب حق یا تکلیف پیش‌بینی نموده است. این اشخاص عبارتند از:

۱- ضابطان دادگستری

ضابطان دادگستری از مهم‌ترین اشخاص غیرقضایی هستند که به‌طور حتم در دادرسی جزایی ایفای نقش می‌کنند. ماده ۲۸ قانون آ.د.ک^۲ برای این افراد وظایف و تعاریف خاصی در نظر گرفته است و این مسؤولیت نافی مسؤولیت قانونی کارکنان وظیفه نیست (۷).

۲. ضابطان دادگستری مأمورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان در کشف جرم، حفظ آثار و علائم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، تحقیقات مقدماتی، ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضایی، به موجب قانون اقدام می‌کنند. ضابطان دادگستری عبارتند از: الف) ضابطان عام شامل فرماندهان، افسران و درجه‌داران نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران که آموزش مربوط را دیده باشند. ب) ضابطان خاص شامل مقامات و مأمورانی که به موجب قوانین خاص در حدود وظایف محول شده ضابط دادگستری محسوب می‌شوند؛ از قبیل رؤسا، معاونان و مأموران زندان نسبت به امور مربوط به زندانیان، مأموران وزارت اطلاعات و سازمان اطلاعات سپاه و مأموران نیروی مقاومت بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. همچنین سایر نیروهای مسلح در مواردی که به موجب قانون تمام یا برخی از وظایف ضابطان به آنان محول شود، ضابط محسوب می‌شوند. کارکنان وظیفه، ضابط دادگستری محسوب نمی‌شوند، اما تحت نظارت ضابطان مربوط در این مورد انجام وظیفه می‌کنند و مسؤولیت اقدامات انجام شده در این رابطه با ضابطان است.

نظام کیفری در مفهوم عام شامل کلیه ترکیبات و قواعدی است که در زمینه کشف جرم و تحقیق و تعقیب آن و دادرسی و اجرای حکم کیفری وضع و مقرر شده است و در مفهوم خاص شامل قواعد و تشریفات است که در دادرسی‌های جزایی از زمان صدور کیفر خواست تا صدور حکم قطعی در محکمه‌ها باید رعایت شود (۳). درواقع پروسه‌ای که از زمان وقوع بزه تا اجرا نمودن کیفر طی می‌گردد، دادرسی جزایی نامیده می‌شود (۴).

۳- تعریف آیین دادرسی کیفری

آیین دادرسی کیفری (آ.د.ک) شاخه‌ای از حقوق عمومی داخلی برای کشف جرم و رسیدگی به آن و تطبیق کیفرهای قانونی با عمل مجرم و نیز برای تعیین تشکیلات محکمه‌های کیفری و صلاحیت آنها و مقررات طرح دعوی کیفری و طرز صدور احکام و آرا برابر قانون است. طبق تعریف قابل قبول ارائه شده از برخی اساتید حقوقی آ.د.ک عبارت است از «بررسی شیوه و روش رسیدگی به دعاوی کیفری در مراجع قضایی کیفری». این مهم در ماده یک قانون آیین کیفری مصوب ۱۳۹۲^۱ تعریف گردیده است. آن‌گونه که از این تعریف پیداست، آ.د.ک از جمله قوانین شکلی است که دربرگیرنده و تضمین‌کننده حقوق اصحاب دعوا می‌باشد. آیین دادرسی به معنای ضابطه‌مند کردن مراحل متعدد یک دادرسی است، به نحوی که اجرای صحیح آن ارتباط تنگاتنگی با حقوق اساسی اشخاص دارد. آ.د.ک به‌عنوان یک قانون عادی، بسیاری از حقوق و آزادی‌های فردی و اجتماعی را شامل می‌شود که در قانون اساسی هر کشوری به آنها اشاره شده و یکی از این حقوق حق دفاع متهم است. دادن فرصت به متهم برای تدارک دفاع از جمله موضوعاتی است که قانون‌گذار ایرانی در مواد متعدد قانون آ.د.ک به آن پرداخته است (۵).

۴- حقوق شهروندی

حقوق شهروندی جزء حقوق ذاتی و فطری انسان‌ها می‌باشد و از صفات انسانی به حساب می‌آید که کسی

۱. آیین دادرسی کیفری مجموعه مقررات و قواعدی است که برای کشف جرم، تعقیب متهم، تحقیقات مقدماتی، میانجی‌گری، صلح میان طرفین، نحوه رسیدگی، صدور رأی، طرق اعتراض به آراء، اجرای آراء، تعیین وظایف و اختیارات مقامات قضایی و ضابطان دادگستری و رعایت حقوق متهم، بزه‌دیده و جامعه وضع می‌شود.

۲- پزشک و پزشکی قانونی

قانونگذار در موارد متعددی در فرآیند دادرسی جزایی به حضور پزشکی قانونی، پزشک معتمد و یا پزشک معالج اشاره داشته است. به موجب ماده ۱۳۶ قانون آ.د.ک پزشک معتمد معرفی می‌شود (۸) و به موجب ماده ۱۲۸ این قانون^۱ عمل می‌گردد.

۳- کارشناسان

کارشناس در لغت به معنای دانای کار، دانشمند، بخرد و خبره آمده است (۲) و در اصطلاح حقوقی عبارت است از شخصی که به مناسبت علم یا شغل یا کسب، دارای معلومات و تشخیص لازم باشد (۹). برخی در تعریف کارشناسی گفته‌اند: کارشناسی تحقیقی است که محکمه، به منظور تمیز حق یا تمهید مقامات آن، به عهده شخص صلاحیت‌داری به نام کارشناس می‌نهد و از او می‌خواهد که اطلاعات فنی و حرفه‌ای را که در دسترس محکمه نیست، در اختیار دادرس قرار دهد یا اعتقاد و استنباط خود را از قراین فنی و علمی بیان کند (۱۰). کارشناسان در دادرسی جزایی نقش مهمی را ایفا می‌کنند و باید طبق ماده ۱۳۰ قانون آ.د.ک^۲ عمل نمایند.

۴- شهود

بر اساس قانون یکی از دلایل اثبات خواسته یا دعوی در محکمه، شهادت شهود است. در شهادت، فردی امری را به نفع یکی از دو طرف دعوی و به زبان دیگر بیان می‌کند و به نوعی از وقوع خبری اطلاع می‌دهد. شاهد بزه‌دیده و قربانیان، در فرآیند کیفری نقش ویژه‌ای ایفا می‌کنند. این اشخاص ممکن است شاکی یا شاهد پرونده باشند. به دلیل آسیب‌پذیری قربانیان این توافق کلی وجود دارد که آنان باید قبل، طی و پس از محاکمه، معاضدت‌های لازم را دریافت کنند. در صورتی که شرایط لازم

از جمله ارزش شهادت، فقدان سایر ابزارهای مؤثر حمایتی، وجود تهدید جدی و توجه به شخصیت شاهد مهیا باشد، شهود بزه‌دیده نیز ممکن است در یک برنامه حمایت از شهود گنجانده شوند. در حقوق ایران و مقررات دادرسی جزایی مربوط به آن، شاکی و اظهارات او به‌عنوان شاهد و شهادت در نظر گرفته نشده است، لکن در مقررات و اسناد بین‌المللی جدید، شاکی نیز به‌عنوان شهود تلقی شده است. هرچند افراد بزه‌دیده هم‌زمان شاهد جرم هستند، اما این وضعیت بیشتر در پرونده‌های تجاوز جنسی، توسط محکمه‌های بین‌المللی پذیرفته شده است که فرد قربانی می‌تواند شاهد جرم نیز باشد و در بسیاری موارد، تنها شاهد جرم است (۱۱).

۵- مطلعین

در اصطلاح حقوق مطلع به کسی می‌گویند که علم او به واقعه کیفری ناشی از حس خود او نبوده بلکه به واسطه دیگران علم به آن واقعه پیدا کرده باشد؛ خواه علم او قطعی یا ظنی باشد (۲).

در بیان تفاوت بین مطلع و شاهد می‌توان گفت شاهد، خود شاهد وقوع جرم بوده، ولی مطلع کسی است غیر از شاهد که از اوضاع و احوال به طریقی آگاه شده است. مطلعین گروه بعدی از اشخاص غیرقضایی هستند که ممکن است در فرآیند دادرسی کیفری دخالت داشته باشند.

۶- خانواده متهم، آشنایان و بستگان وی

در فرهنگ معین بستگی برابر قرابت، خویشاوندی و نسبت آمده است (۱۲) و در لغت‌نامه دهخدا خویشی، خویشاوندی و قرابت اعم از نسبی و سببی معنا شده است (۹). کلمه خویش در اصطلاح عامیانه به معنای قوم و خویش نیز به کار برده می‌شود. اعضای این طبقه از طریق نسبی و سببی با یکدیگر مربوط‌اند. گروه یا شبکه خویشاوندی مجموعه‌ای از افراد هستند که براساس قرابت نسبی یا سببی یا یکدیگر پیوند دارند و روابط اجتماعی، اقتصادی و عاطفی خاص آن‌ها را مرتبط می‌سازد. از خصوصیات اصلی شبکه خویشاوندی تبعیت خویشاوندان از سنت‌ها و تعهدات و مسئولیت‌های اجتماعی و مالی و ازدواج درون گروهی است. در واقع شبکه خویشاوندی موجودیت قانونی ندارد، ولی واقعیت اجتماعی است (۱۳).

۱. بازپرس برای معاینه جراحات، آثار و علائم ضرب، صدمات جسمی، آسیب‌های روانی و سایر معاینات و آزمایش‌های پزشکی، نظر پزشک قانونی را اخذ یا حسب مورد، از وی دعوت می‌کند.

۲. صحنه جرم باید توسط گروه بررسی صحنه جرم که حسب مورد، متشکل از پزشک قانونی، کارشناسان بررسی صحنه جرم و تشخیص هویت، کارآگاهان نیروی انتظامی و عنداللزوم سایر کارشناسان است، تحت نظارت بازپرس و در صورت ضرورت به سرپرستی وی بررسی شود.

۷- کارکنان اداری

کارکنان اداری دادرسی و محکمه‌ها نقش مهم و اساسی در دادرسی جزایی دارند. این اشخاص فقط فاقد پایه و ابلاغ قضایی هستند، وگرنه بخش مهمی از فرآیند دادرسی جزایی بر دوش آنهاست. ریاست دادسرا بر عهده شخص دادستان می‌باشد که به تعداد لازم معاون و بازپرس و کارمند دارد.

۸- وکیل

وکلای از جمله اشخاص غیرقضایی هستند که نقش مهمی در دادرسی کیفری ایفا می‌کنند. در ماده ۴۸ قانون آ.د.ک^۱ حق انتخاب وکیل به نحوی جدید پیش‌بینی گردیده است. به موجب ماده ۶۸ قانون آ.د.ک شاکی یا مدعی خصوصی می‌تواند شخصاً یا توسط وکیل شکایت کند (۱۴).

۹- سازمان‌های مردم‌نهاد

امروزه اصطلاح سازمان‌های مردم‌نهاد در جامعه کاربرد زیادی یافته است. در زبان فارسی سازمان‌های مردم‌نهاد به اختصار سمن نامیده شده‌اند و با توجه به بافت کلامی که در آن مورد استفاده قرار گرفته، به انواع گوناگون سازمان‌ها اشاره می‌کند. سازمان مردم‌نهاد در کلی‌ترین معنایش، به سازمانی اشاره می‌کند که مستقیماً بخشی از ساختار دولت محسوب نمی‌شود، اما نقش بسیار مهمی به‌عنوان واسطه بین افراد و قوای حاکم و حتی خود جامعه ایفا می‌کند. سازمان‌های مردم‌نهاد تشکلهایی هستند که توسط گروهی از اشخاص حقیقی یا حقوقی غیردولتی به صورت داوطلبانه تأسیس شده و غیرانتفاعی، غیرسیاسی و عضوپذیر می‌باشند (۱۵).

مهم‌ترین خصوصیت سازمان‌های مردم‌نهاد، سازمانی بودن یعنی وجود نوعی همکاری گروهی بین شهروندان و مردمی

بودن یعنی عدم وابستگی به دولت از زمان تأسیس تا پایان کار آنها است و به همین دلیل به سازمان‌های غیردولتی شهرت یافته‌اند، هرچند ممکن است با دولت همکاری نزدیک داشته باشند یا حتی از دولت کمک مالی دریافت کنند تا زمانی که استقلال خود را از دست ندهند.

امروزه موفقیت چشمگیر این سازمان‌ها بیش از پیش مطرح شده و در بسیاری از موارد باعث همکاری ملت‌های مختلف و حل بحران‌های موجود شده است. به ویژه کشورهای دموکراتیک و آزاد توانسته‌اند از وجود این نهادها استفاده فراوانی کنند و بستر کافی برای رشد و عملکرد بهتر آنها مهیا نمایند، هرچند که در بسیاری از کشورهای در حال توسعه مشکلات بسیاری بر سر راه این سازمان‌ها دیده می‌شود.

به موجب ماده ۶۶ قانون آ.د.ک سازمان‌های مردم‌نهادی که اساسنامه آنها در زمینه حمایت از اطفال و نوجوانان، زنان، اشخاص بیمار و دارای ناتوانی جسمی یا ذهنی، محیط زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی، بهداشت عمومی و حقوق شهروندی است، می‌توانند نسبت به جرائم ارتكابی در زمینه‌های فوق اعلام جرم و در تمام مراحل دادرسی شرکت کنند. اسامی این سازمان‌های مردم‌نهاد در سه ماهه ابتدای هر سال توسط وزیر دادگستری با همکاری وزیر کشور تهیه می‌شود و به تصویب رئیس قوه قضاییه می‌رسد. این سازمان‌ها به‌عنوان اشخاص غیرقضایی دخیل در دادرسی جزایی شناخته می‌شوند.

۱۰- آحاد جامعه

حضور آحاد جامعه در دادرسی جزایی در صور مختلفی در قانون فرض شده است که به موجب ماده ۶۷ قانون آ.د.ک به آن عمل می‌گردد.^۲ به موجب ماده ۹۷ این قانون^۳ بازپرس باید

۲. گزارش‌ها و نامه‌هایی که هویت گزارش‌دهندگان و نویسندگان آنها مشخص نیست، نمی‌تواند مبنای شروع به تعقیب قرار گیرد، مگر آنکه دلالت بر وقوع امر مهمی کند که موجب اخلال در نظم و امنیت عمومی است یا همراه با قرائنی باشد که به نظر دادستان برای شروع به تعقیب کفایت می‌کند.

۳. بازپرس به منظور حمایت از بزه‌دیده، شاهد، مطلع، اعلام‌کننده جرم یا خانواده آنان و همچنین خانواده متهم در برابر تهدیدات، در صورت ضرورت، انجام برخی از اقدامات احتیاطی را به ضابطان دادگستری دستور می‌دهد.

۱. با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل نماید. وکیل باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات، با شخص تحت نظر ملاقات نماید و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد. در جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی و همچنین جرائم سازمان‌یافته که مجازات آنها مشمول ماده (۳۰۲) این قانون است، در مرحله تحقیقات مقدماتی طرفین دعوی، وکیل یا وکلای خود را از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید رئیس قوه قضائیه باشد، انتخاب می‌نمایند. اسامی وکلای مزبور توسط رئیس قوه قضائیه اعلام می‌گردد.

۱۳- مؤسسات عام‌المنفعه

این مؤسسات در راستای حفظ حقوق شهروندان در طی دادرسی جزایی مطابق ماده ۸۱ قانون آ.د.ک^۲ اقدام می‌نمایند (۱۷).

۱۴- عاقله

هرچند عاقله از اصحاب دعوی کیفری به حساب نمی‌آید لیکن در مواردی که مسئولیت پرداخت دیه متوجه وی باشد، در صورت وجود دلیل کافی و با رعایت مقررات مربوط به احضار، به وی اخطار می‌شود تا برای دفاع از خود حضور یابد.

۱۵- مأمورین پست

طبق ماده ۸۷ قانون آ.د.ک^۳ مأمورین پست مسؤولیت‌هایی دارند که باید مورد عنایت قرار گیرد. در اسرع وقت باید محموله توقیف گردد و موضوع فوراً به اطلاع دادستان برسد.

۲. در جرایم تعزیری درجه شش، هفت و هشت که مجازات آنها قابل تعلیق است، چنانچه شاکی وجود نداشته، گذشت کرده یا خسارت وارده جبران گردیده باشد و یا با موافقت بزه‌دیده، ترتیب پرداخت آن در مدت مشخصی داده شود و متهم نیز فاقد سابقه محکومیت مؤثر کیفری باشد، دادستان می‌تواند پس از اخذ موافقت متهم و در صورت ضرورت با اخذ تأمین متناسب، تعقیب وی را از شش ماه تا دو سال معلق کند. چنانچه متهم از اتهام دوم تبرئه گردد، دادگاه قرار تعلیق را ابقاء می‌کند. مرجع صادرکننده قرار مکلف است به مفاد این تبصره در قرار صادره تصریح کند. تبصره ۲- قرار تعلیق تعقیب، ظرف ده روز پس از ابلاغ، قابل اعتراض در دادگاه صالح است. تبصره ۳- هرگاه در مدت قرار تعلیق تعقیب معلوم شود که متهم دارای سابقه محکومیت کیفری مؤثر است، قرار مزبور بلافاصله به وسیله مرجع صادرکننده لغو و تعقیب از سرگرفته می‌شود. مدتی که تعقیب معلق بوده است، جزء مدت مرور زمان محسوب نمی‌شود. تبصره ۴- بازپرس می‌تواند در صورت وجود شرایط قانونی، اعمال مقررات این ماده را از دادستان درخواست کند. تبصره ۵- در مواردی که پرونده به‌طور مستقیم در دادگاه مطرح می‌شود، دادگاه می‌تواند مقررات این ماده را اعمال کند. تبصره ۶- قرار تعلیق تعقیب در دفتر مخصوصی در واحد سجل کیفری ثبت می‌شود و در صورتی که متهم در مدت مقرر، ترتیبات مندرج در قرار را رعایت ننماید، تعلیق لغو می‌گردد.

۳. هرگاه مأموران پست بر مبنای قرائن و امارات، احتمال قوی دهند که بسته پستی حاوی مواد مخدر، سمی، میکروبی خطرناک و یا مواد منفجره، اسلحه گرم، اقلام امنیتی مطابق فهرست اعلامی از سوی مراجع ذی‌صلاح به پست و یا سایر آلات و ادوات جرم است، محموله پستی با تنظیم صورت مجلس توقیف می‌شود و موضوع فوری به اطلاع دادستان می‌رسد. دادستان پس از اخذ نظر مراجع ذی‌صلاح و بررسی، در صورت منتفی بودن احتمال، بلافاصله دستور استرداد یا ارسال بسته پستی را صادر می‌کند.

اقدامات احتیاطی را انجام دهد (۱۶). ضابطان دادگستری مکلف به انجام دستورها و ارائه گزارش به بازپرس هستند و مردم ممکن است در قالب اعلام‌کننده جرم در فرآیند دادرسی جزایی نقش داشته باشند.

۱۱- ولی و قیم و قیم موقت

در جایی که تعقیب جزایی لازمه طرح شکایت از سوی شاکی و قربانی باشد، چنانچه شاکی محجور باشد و قیم یا ولی نداشته یا اگر دارد در دسترس نباشند، دادستان شخصی را به‌عنوان قیم موقت تعیین و یا خود راساً امر کیفری را پیگیری می‌نماید و اقداماتی که برای ممانعت از فرار و گریختن متهم و جمع‌آوری آثار و ادله جرم لازم است را انجام می‌دهد. این حکم در مواردی که بزه‌دیده، ولی و یا قیم او به عللی از قبیل بیهوشی قادر به شکایت نباشد نیز جاری است (۸). در این خصوص اگر شخص طفل صغیر باشد دادستان موضوع را تعقیب می‌کند. در مواردی که شخص معلول، مسن و ناتوان است نیز به شکل فوق اقدام می‌گردد.

۱۲- شخص یا مؤسسه میانجی‌گری

در این خصوص مقام قضایی با استناد به قانون جدید آ.د.ک^۱ عمل می‌کند و طی شرایطی قرار میانجی‌گری را صادر و متهم را با رعایت تبصره‌های ماده ۸۱ مکلف به اجرای قانون می‌نماید.

۱. در جرایم تعزیری درجه شش، هفت و هشت که مجازات آنها قابل تعلیق است، مقام قضایی می‌تواند به درخواست متهم و موافقت بزه‌دیده یا مدعی خصوصی و با اخذ تأمین متناسب، حداکثر دو ماه مهلت به متهم بدهد تا برای تحصیل گذشت شاکی یا جبران خسارت ناشی از جرم اقدام کند. همچنین مقام قضایی می‌تواند برای حصول سازش بین طرفین، موضوع را با توافق آنان به شورای حل اختلاف یا شخص یا مؤسسه‌ای برای میانجی‌گری ارجاع دهد. مدت میانجی‌گری بیش از سه ماه نیست. مهلت‌های مذکور در این ماده در صورت اقتضاء فقط برای یک‌بار و به میزان مذکور قابل تمدید است. اگر شاکی گذشت کند و موضوع از جرایم قابل گذشت باشد، تعقیب موقوف می‌شود. در سایر موارد، اگر شاکی گذشت کند یا خسارت او جبران شود و یا راجع به پرداخت آن توافق حاصل شود و متهم فاقد سابقه محکومیت مؤثر کیفری باشد، مقام قضایی می‌تواند پس از اخذ موافقت متهم، تعقیب وی را از شش ماه تا دو سال معلق کند.

۱۶- مددکاری اجتماعی

حضور مددکاران اجتماعی در فرآیند دادرسی جزایی در موارد مختلفی پیش‌بینی شده است. از جمله می‌توان به ماده ۲۰۳ این قانون اشاره نمود.^۱ با این حال هنوز مددکاران اجتماعی از سازوکارهای قانونی و اجرایی لازم برای حضور در تمام مراحل دادرسی جزایی و ارائه خدمات تخصصی و حمایتی برخوردار نیستند (۱۸).

۱۷- کفیل

شخصی که به‌عنوان کفیل در دادرسی کیفری حاضر می‌شود، تعهداتی را بر عهده می‌گیرد که وی را درگیر دادرسی جزایی می‌کند. به‌عنوان مثال به موجب ماده ۲۳۱ در صورت نبود متهم، کفیل برای وثیقه و یا وجه‌الکفاله اقدام می‌نماید.^۲

۱۸- وثیقه‌گذار

وثیقه‌گذار نیز از جمله اشخاص غیرقضایی است که در دادرسی جزایی ایفای نقش می‌کند و در مواد مختلفی از قانون آ.د.ک به وی اشاره گردیده است^۳ (۱۹).

۱۹- سرپرست قانونی و یا شخص نگهدارنده

طبق ماده ۲۸۷ قانون آ.د.ک در روند تحقیقات اولیه، دادگاه اطفال را به پدر و مادر می‌سپارد و در صورتی که آنان حضور نداشته یا از پذیرش طفل سرباز زنند، به شخص حقیقی یا حقوقی که صلاحیت داشته باشد سپرده می‌شوند.

۲۰- مشاور محکمه اطفال

مشاور محکمه اطفال از جمله اشخاصی است که در قضایی محسوب نمودن و یا ننمودن وی تردید وجود دارد، ولی با ملاکی که ارائه دادیم چون فاقد پایه قضایی است، وی را از جمله اشخاص غیرقضایی می‌دانیم^۴ (۲۰).

۱. در جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، قطع عضو، حبس ابد و یا تعزیر درجه چهار و بالاتر است و همچنین در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی که میزان دبه آنها ثلث دبه کامل مجنی‌علیه یا بیش از آن است، بازپرس مکلف است در حین انجام تحقیقات، دستور تشکیل پرونده شخصیت متهم را به واحد مددکاری اجتماعی صادر نماید. این پرونده که به صورت مجزا از پرونده عمل مجرمانه تشکیل می‌گردد، حاوی مطالب زیر است: الف) گزارش مددکار اجتماعی در خصوص وضع مادی، خانوادگی و اجتماعی متهم ب) گزارش پزشکی و روان‌پزشکی هم‌زمان با حرکت نظام عدالت کیفری به سمت اتخاذ رویکردهای اصلاحی، ترمیمی در برخورد با پدیده بزهکاری و به ویژه بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان به‌عنوان یک آسیب اجتماعی، زمینه لازم برای حضور متخصصان علوم اجتماعی، روان‌شناسی و جرم‌شناسی در کنار سایر کارگذاران سیستم عدالت کیفری فراهم گردید. مددکاران اجتماعی از جمله این متخصصان هستند که با بهره‌گیری از دانش خود، با حضور در فرآیند کیفری و ارائه خدمات تخصصی خود به مراجع قضایی و طفل و نوجوان بزه‌دیده، در راستای تحقق هدف سیستم عدالت کیفری یعنی پیشگیری از تکرار جرم و بزه‌دیدگی، نقش مهمی را ایفا می‌کنند؛ این نهاد با تدوین لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان، در خصوص اطفال و نوجوانان بزه‌دیده مورد توجه قرار گرفته و وظایف مختلفی را مانند ارائه گزارش بزه‌دیدگی، مشاوره به قاضی دادگاه در خصوص صدور حکم حضانت و سرپرستی، نظارت بر اجرای مجازات‌ها و ... بر عهده مددکار اجتماعی قرار داده است.

۲. هرگاه ثابت شود که متهم، کفیل یا وثیقه‌گذار به منظور عدم امکان ابلاغ واقعی اختاریه، نشانی محل اقامت واقعی یا تغییر آن را به مرجع قبول‌کننده کفالت یا وثیقه اعلام نکرده یا به این منظور از محل خارج شده یا به هر نحو دیگر به این منظور امکان ابلاغ واقعی را دشوار کرده است و این امر از نظر بازپرس محرز شود، ابلاغ قانونی اختاریه برای ضبط وثیقه، اخذ وجه‌الکفاله و یا وجه‌التزام کافی است.

۳. هر وقت اثبات گردد که متهم، کفیل یا وثیقه‌گذار به منظور عدم امکان ابلاغ واقعی اختاریه، نشانی محل اقامت واقعی یا تغییر آن را به مرجع قبول‌کننده کفالت یا وثیقه اعلام نکرده یا به این منظور از محل خارج شده یا به هر نحو دیگر به این منظور امکان ابلاغ واقعی را دشوار کرده است و این امر از نظر بازپرس محرز شود، ابلاغ قانونی اختاریه برای ضبط وثیقه، اخذ وجه‌الکفاله و یا وجه‌التزام کافی است.

۴. طبق ماده ۲۹۸، دادگاه اطفال و نوجوانان با حضور یک قاضی و یک مشاور تشکیل می‌شود. نظر مشاور، مشورتی است. طبق ماده ۳۱۱، شرکا و معاونان جرم در دادگاهی محاکمه می‌شوند که صلاحیت رسیدگی به اتهام متهم اصلی را دارد، مگر اینکه در قوانین خاص ترتیب دیگری مقرر شده باشد. در هر شهرستان به تعداد مورد نیاز، شعبه یا شعبی از دادگاه کیفری یک به‌عنوان «دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به جرائم نوجوانان» برای رسیدگی به جرائم موضوع این ماده اختصاص می‌یابد. تخصصی بودن این شعب، مانع از ارجاع سایر پرونده‌ها به آنها نیست. حضور مشاوران با رعایت شرایط مقرر در این قانون، برای رسیدگی به جرائم نوجوانان در دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به جرائم آنان الزامی است. طبق ماده ۴۱۰، مشاوران دادگاه اطفال و نوجوانان از بین متخصصان علوم تربیتی، روان‌شناسی، جرم‌شناسی، مددکاری اجتماعی، دانشجویان و فرهنگیان آشنا به مسائل روان‌شناختی و تربیتی کودکان و نوجوانان اعم از شاغل و بازنشسته انتخاب می‌شوند. برای انتخاب مشاوران، رییس حوزه قضایی هر محل برای هر شعبه حداقل هشت نفر مرد و زن را که واجد شرایط مندرج در این ماده بدانند به رییس کل دادگستری استان پیشنهاد می‌کند. رییس کل دادگستری استان از بین آنان حداقل چهار نفر را برای مدت دو سال به این سمت منصوب می‌نماید. انتخاب مجدد آنان بلامانع است. در صورت مؤنث بودن متهم، حداقل یکی از مشاوران باید زن باشد.

۲۱- هیأت منصفه

هیأت منصفه نیز از جمله اشخاصی هستند که در خصوص قضایی یا غیرقضایی محسوب نمودن آنها تردیدهایی وجود دارد که به لحاظ فقدان پایه و ابلاغ قضایی، آنها را نیز جزء اشخاص غیرقضایی محسوب می‌کنیم. به موجب ماده ۳۰۵ قانون آ.د.ک به جرایم سیاسی و مطبوعاتی با مراعات ماده ۳۵۲ این قانون به صورت علنی در محکمه جزایی مرکز استان محل وقوع بزه با حضور هیأت منصفه رسیدگی می‌گردد.

۲۲- حاضرین در جلسات محکمه

با توجه به علنی بودن جلسات دادرسی، حق حضور برای اشخاص پیش‌بینی شده است که طبق ماده ۳۵۴ حاضرین موظف به رعایت قوانین می‌باشند.^۱

۲۳- مترجم

طبق مواد ۳۶۷ و ۳۶۸ محکمه برای شاکی، مدعی خصوصی، متهم و شاهدی که قادر به سخن گفتن به زبان فارسی نیست، باید مترجم در اختیار بگیرد.^۲

۱. اخلال در نظم دادگاه از طرف متهم یا سایر اشخاص، موجب غیرعلنی شدن محاکمه نمی‌شود، بلکه باید به‌گونه مقتضی نظم برقرار شود. رییس دادگاه می‌تواند دستور اخراج کسانی را که باعث اخلال در نظم دادگاه می‌شوند، صادر کند، مگر اینکه اخلال‌کننده از اصحاب دعوی باشد که در این صورت رییس دادگاه دستور حبس او را از یک تا پنج روز صادر می‌کند. این دستور پس از جلسه رسیدگی، فوری اجراء می‌شود. اگر اخلال‌کننده از وکلای اصحاب دعوی باشد، دادگاه به وی در خصوص رعایت نظم دادگاه تذکر می‌دهد و در صورت عدم تأثیر، وی را اخراج و به دادرسی انتظامی و کلا معرفی می‌کند. چنانچه اعمال ارتكابی، واجد وصف کیفری باشد، اجرای مفاد این ماده، مانع از اعمال مجازات قانونی نیست. دادگاه پیش از شروع به رسیدگی، مفاد این ماده را به اشخاصی که در جلسه دادگاه حضور دارند، تذکر می‌دهد. حضور افراد کمتر از هجده سال تمام شمسی به‌عنوان تماشاگر در محاکمات کیفری جز به تشخیص دادگاه ممنوع است.

۲. مترجم مورد وثوق از بین مترجمان رسمی و در صورت عدم دسترسی به او، مترجم مورد وثوق دیگری تعیین می‌کند. مترجم باید سوگند یاد کند که راستگویی و امانتداری را رعایت کند. عدم اتیان سوگند سبب عدم پذیرش ترجمه مترجم مورد وثوق نیست. دادگاه برای شاکی، مدعی خصوصی، متهم و شاهدی که ناشنوا است یا قدرت تکلم ندارد، فرد مورد وثوقی که توانایی بیان مقصود او را از طریق اشاره یا وسایل فنی دیگر دارد، به‌عنوان مترجم انتخاب می‌کند. مترجم باید سوگند یاد کند که راستگویی و امانتداری را رعایت کند. چنانچه افراد مذکور قادر به نوشتن باشند، منشی دادگاه سؤال را برای آنان می‌نویسد تا به‌طور کتبی پاسخ دهند.

۲۴- مدارای اجتماعی در اجرای احکام

طبق ماده ۴۸۵ معاونت اجرای احکام کیفری به تعداد لازم قاضی اجرای احکام کیفری، مددکار اجتماعی، مأمور اجراء و مأمور مراقبتی در اختیار دارد تا مواردی که در جهت دادرسی کیفری لازم و ضروری است را پیش‌بینی و اجرا نماید.

۲۵- کارکنان وزارتخانه‌ها و مؤسسات

اجرای احکام کیفری در صورت نیاز وظیفه تمام کارکنان دستگاه‌های دولتی و عمومی است و بر اساس ماده ۴۹۶ قانون آ.د.ک^۳ باید به این وظیفه عمل نمایند.

۲۶- رییس زندان

رییس زندان از جمله اشخاص غیرقضایی است که در دادرسی جزایی نقش مهمی دارد. مطابق ماده ۵۱۴ قانون آ.د.ک نگره داشتن محکومین و متهمین در ندامتگاه‌ها و زیر نظر سازمان زندان‌ها صورت می‌پذیرد.^۴

۲۷- اطفال مادران محبوس

مطابق ماده ۵۲۳ اطفال زیر دوسال را نباید از مادر محبوس جدا نمود. استثنای این مورد رعایت مصلحت طفل می‌باشد و اگر مادر صلاحیت نداشته باشد مراقبت از طفل به ترتیب به جد پدری یا وصی و یا اقربای وی با مراعات مراتب ارث و در صورت نبود آنان و یا نداشتن صلاحیت، به مؤسسات ذی‌صلاح سپرده می‌شود.

۲۸- مدیران و کارکنان سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی

قانون آ.د.ک با پذیرفتن نقش سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی، برای مدیران و کارکنان این سامانه‌ها در دادرسی

۳. تمام ضابطان دادگستری، نیروهای انتظامی و نظامی، مقامات و مستخدمان وزارتخانه‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی و سازمان‌ها و نهادهایی که شمول قانون بر آنان مستلزم ذکر یا تصریح نام است، در حدود وظایف خود مکلفند دستور قاضی اجرای احکام کیفری را در مقام اجرای رأی که مرتبط با اجرای آن است رعایت کنند. متخلف از مقررات این شق، علاوه بر تعقیب انتظامی و اداری، به کیفر مقرر قانونی نیز محکوم می‌شود.

۴. مطابق ماده ۵۱۹ قانون آیین دادرسی کیفری، رییس زندان مکلف است هرگونه انتقال یا اعزام زندانی به زندان یا حوزه‌های قضایی دیگر و نیز بازگشت وی را بلافاصله و حسب مورد، به قاضی اجرای احکام کیفری یا مرجع قضایی مربوط به‌طور کتبی و با ذکر ادله و سوابق اطلاع دهد.

۳۱- دولت

علی‌رغم اینکه نیازی به ذکر نقش دولت (قوه مجریه) در تأمین مالی اجرای این قانون نبوده است، ولی در ماده ۶۹۷ قانون آ.د.ک آمده است که دولت موظف است به تکالیف مقرر در اجرای احکام عمل نماید.

پس از استخراج اشخاص غیرقضایی دخیل در امر دادرسی جزایی قانون آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات سال ۱۳۹۴ دارای یک سری نوآوری‌ها است که در اینجا به آنها اشاره خواهد شد.

نوآوری‌های مرتبط با اصحاب دعوی کیفری

بخش مهمی از نوآوری‌های قانون جدید آ.د.ک مرتبط با اصحاب دعوی کیفری در مراحل کشف جرم و تحقیقات مقدماتی است. از یک طرف شاکی و مدعی خصوصی و بزه‌دیده به صورت خاص و از طرف دیگر متهم به‌عنوان طرف اصلی دعوای کیفری بسیار مورد توجه مقنن بوده است. می‌توان گفت بیشترین نوآوری‌های قانون آ.د.ک ۱۳۹۲ مربوط به متهم بوده است و از این حیث قابل توجه است.

۱- نوآوری‌های مرتبط با بزه‌دیده (شاکی و مدعی خصوصی)

بزه‌دیده به‌عنوان یکی از طرفین پرونده کیفری نقش اصلی را در دعوای کیفری دارد. نقش شاکی با اعلام صریح و طرح شکایت شروع می‌شود و در هر مرحله از دعوی اعم از تعقیب و تحقیق حضور دارد. قانون آ.د.ک درخصوص نقش شاکی در دادرسی جزایی در مراحل کشف جرم و تحقیقات مقدماتی دارای نوآوری‌هایی است که به آنها می‌پردازیم.

۱-۱- عدم لزوم معرفی متهم توسط شاکی: یکی از

نوآوری‌های قانون آ.د.ک از دست ندادن فرصت‌های لازم برای تحقیقات مقدماتی در راستای حفظ حقوق شاکی خصوصی است. شناسایی متهم یکی از اهداف تحقیقات مقدماتی و از وظایف مرجع تحقیق است. بنابراین عدم معرفی وی توسط شاکی و ناشناخته بودن هویت او یا به تعبیر قانون آ.د.ک معین نبودن متهم دلیل موجهی برای عدم انجام تحقیق تلقی نمی‌شود. مخفی شدن متهم و یا حضور او در مکانی که دسترسی به او دشوار باشد نیز مجوز توقف انجام تحقیقات نیست.

جزایی جایگاهی را در نظر گرفته است و طبق ماده ۶۵۹ از آنها بهره‌برداری می‌گردد.^۱

۲۹- اشخاص حقوقی و مدیران اشخاص حقوقی

براساس ماده ۶۸۸ قانون آ.د.ک وقتی اتهامی متوجه شخص حقوقی باشد این اتهام متوجه مدیران شخص حقوقی نیز می‌گردد.^۲

۳۰- وزراء

برخی از وزراء و از جمله وزیر دادگستری در تهیه آیین‌نامه‌های این قانون نقش مهمی دارند. به‌عنوان مثال، مطابق ماده ۸۴ قانون آ.د.ک نحوه کار در مؤسسات و میانجی‌گری به واسطه آیین‌نامه وزیر دادگستری است که حتماً باید به تصویب هیأت وزیران برسد.

۱. به‌کارگیری سامانه‌های ویدئو کنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی به منظور تحقیق از اصحاب دعوی، اخذ شهادت از شهود یا نظرات کارشناسی در صورتی مجاز است که احراز هویت، اعتبار اظهارات فرد مورد نظر و ثبت مطمئن سوابق صورت پذیرد. به موجب ماده ۶۶۰، چنانچه اشخاصی که داده‌های موضوع این بخش را در اختیار دارند، موجبات نقض حریم خصوصی افراد یا محرمانگی اطلاعات را فراهم آورند یا به‌طور غیرمجاز آنها را افشاء کرده یا در دسترس اشخاص فاقد صلاحیت قرار دهند، به حبس از دو تا پنج سال یا جزای نقدی از بیست تا دویست میلیون ریال و انفصال از خدمت از دو تا ده سال محکوم خواهند شد. براساس ماده ۶۶۱، چنانچه اشخاصی که مسؤول حفظ امنیت مراکز، سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی و اطلاعات موضوع این بخش هستند یا داده‌ها یا سامانه (سیستم)‌های مذکور در اختیار آنان قرار گرفته است بر اثر بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی یا عدم مهارت یا عدم رعایت تدابیر متعارف امنیتی موجبات ارتکاب جرائم رایانه‌ای به وسیله یا علیه داده‌ها و سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی را فراهم آورند، به حبس از شش ماه تا دو سال یا انفصال از خدمت تا پنج سال یا جزای نقدی از ده تا صد میلیون ریال محکوم خواهند شد.

۲. هرگاه دلیل کافی برای توجه اتهام به اشخاص حقوقی وجود داشته باشد، علاوه بر احضار شخص حقیقی که اتهام متوجه او می‌باشد، با رعایت مقررات مربوط به احضار، به شخص حقوقی اخطار می‌شود تا مطابق مقررات نماینده قانونی یا وکیل خود را معرفی نماید. عدم معرفی وکیل یا نماینده مانع رسیدگی نیست. فردی که رفتار وی موجب توجه اتهام به شخص حقوقی شده است، نمی‌تواند نمایندگی آن را عهده‌دار شود. طبق ماده ۶۸۹، پس از حضور نماینده شخص حقوقی، اتهام وفق مقررات برای وی تبیین می‌شود. حضور نماینده شخص حقوقی تنها جهت انجام تحقیق و یا دفاع از اتهام انتسابی به شخص حقوقی است و هیچ‌یک از الزامات و محدودیت‌های مقرر در قانون برای متهم، در مورد وی اعمال نمی‌شود.

۲- پذیرش حق درخواست جبران خسارت در ایام بازداشت متهم بی‌گناه

ایجاد امکان جبران خسارت در ایام بازداشت، در صورت صدور حکم برائت یا قرار منع تعقیب متهم از محل صندوق اعتباری مقرر در ماده ۲۶۰ قانون آ.د.ک از نوآوری‌های اساسی این می‌باشد.^۲ (۲۱).

۳- رفع اثر از تأمین خواسته کیفری

در دعاوی کیفری شاکی می‌تواند ضرر و زیان ناشی از جرم را که به او وارد آمده از محکمه کیفری رسیدگی‌کننده مطالبه نماید تا از اقدام متهم به انتقال اموال خود و تزییع حقوق زیان‌دیده از جرم ممانعت به عمل آید. هرچند صدور قرار تأمین خواسته به‌طور ضمنی در مورد خسارات مالی ناشی از جرم می‌باشد، اما در حال حاضر با پیش‌بینی دیه در قبال صدمات بدنی در قوانین فعلی هیچ منعی وجود ندارد که در مورد جرمی که خسارت مالی نداشته، اما به دلیل صدمات بدنی مستوجب دیه یا ارثی می‌باشد مرجع قضایی به تقاضای شاکی اقدام به صدور قرار تأمین خواسته نماید (۷).

→ وکلای آنان، دادستان و سایر اشخاصی که باید در دادگاه حاضر شوند، آنان را برای شرکت در جلسه رسیدگی احضار می‌کند. تصویر کیفرخواست برای متهم فرستاده می‌شود. از شق فوق استنباط می‌شود که اگر هر کدام از طرفین پرونده، وکیل هم داشته باشند باز ابلاغ وقت رسیدگی علاوه بر وکیل بر موکل هم لازم است با این حال در صورتی که متهم وکیل داشته باشد جز در جرائم موضوع بند الف، ب، پ، ت شق ۳۰۲ این قانون و نیز در مواردی که دادگاه حضور متهم را لازم تشخیص دهد عدم حضور متهم در جلسه دادگاه مانع از رسیدگی نیست.

۲. بر این اساس، ماده ۲۵۵ آن مقرر می‌دارد: «اشخاصی که در جریان تحقیقات مقدماتی و دادرسی به هر علت بازداشت می‌شوند و از سوی مراجع قضایی، حکم برائت یا قرار منع تعقیب در مورد آنان صادر شود، می‌توانند با رعایت ماده ۱۴ این قانون خسارت ایام بازداشت را از دولت مطالبه کنند.» با این وجود، وفق ماده ۲۵۶: «در موارد زیر شخص بازداشت شده مستحق جبران خسارت نیست: الف) بازداشت شخص، ناشی از خودداری در ارائه اسناد، مدارک و ادله بی‌گناهی خود باشد، ب) به منظور فراری دادن مرتکب جرم، خود را در مظان اتهام و بازداشت قرار داده باشد، پ) به هر جهتی به ناحق موجبات بازداشت خود را فراهم آورده باشد، ت) هم‌زمان به علت قانونی دیگر بازداشت باشد.»

با این حال گاهی دلایل و مدارک موجود در پرونده به اندازه‌ای نیست که بتواند کمکی به شناسایی هویت متهم نماید. در این صورت طی شرایطی دستور توقف تحقیقات صادر می‌شود. معلوم شدن مرتکب نیز منوط به معلوم شدن هویت رسمی او حداقل با درج نام و نام خانوادگی است تا بدان وسیله بتوان اقدام به احضار و تفهیم اتهام به او نمود. بنابراین اگر از متهم تنها نام کوچک یا نامی که در محل سکونت خود به آن مشهور است، معلوم باشد یا فقط تصویر فیلمبرداری شده توسط دوربین‌های مداربسته از وی در دسترس باشد، نمی‌توان گفت که هویت مرتکب جرم معلوم شده است (۷).

نوآوری‌های مرتبط با اصحاب دعوی در فرآیند دادرسی

برخی از نوآوری‌های قانون آ.د.ک در مورد اصحاب دعوی کیفری است که به آنها اشاره می‌گردد.

۱- تأکید بر حقوق دفاعی متهم در مرحله دادرسی

درست است که وقتی صحبت از متهم و حقوق دفاعی وی می‌شود، تمرکز و تبادل ذهن به سمت مرحله تحقیقات مقدماتی است، ولی حقوق دفاعی متهم در مرحله دادرسی نیز ادامه دارد، قانون آ.د.ک در یک نوآوری به صراحت به برخی از این حقوق با صراحت بیشتری نسبت به قبل اشاره کرده است. به عبارت دیگر نحوه بیان مقنن در مورد این حقوق در مرحله دادرسی دارای صراحت بیشتری از قبل است. از زمان ورود پرونده متهم به محکمه تا زمان قطعی شدن حکم محکمه، متهم حقوق متفاوتی دارد.

حق حضور در محکمه، بخش اصلی از حق دفاع متهم است، به نحوی که بتواند دعوی را استماع و دفاعیه خود را تقدیم کند. هرچند به نظر می‌رسد استثنائاتی بر این حق وارد است، مثلاً مزاحمت متهم در جلسه دادرسی به اندازه‌ای باشد که رئیس محکمه مجبور شود او را از جلسه خارج نماید. در این صورت باید به متهم اجازه داده شود که از طریق وسایل سمعی و بصری جلسه محکمه را تعقیب کند^۱ (۷).

۱. طبق قانون جدید آ.د.ک در شق ۳۴۲، «دادگاه ضمن تعیین وقت رسیدگی و ابلاغ آن به شاکی یا مدعی خصوصی، متهم، وکیل یا ←

۴- تکلیف محکمه به رسیدگی پس از آخرین دفاع در محکمه

از نوآوری‌های مهم قانون آ.د.ک ۱۳۹۲ در مرحله رسیدگی این است که محکمه را مکلف کرده است پس از آخرین دفاع در صورتی که مطالب گفته شده در کشف حقیقت مؤثر باشد، به آن رسیدگی کند و به دادرسی پایان ندهد.^۱

۵- نوآوری‌های مرتبط با حق درخواست غیرعلنی برگزار کردن جلسه رسیدگی توسط شاکی

اصل علنی بودن محاکمات یکی از اصول دادرسی منصفانه است که در قانون اساسی مورد پذیرش قرار گرفته و مفهوم آن این است که علاوه بر اشخاصی که به‌عنوان متهم و شاکی، وکیل هریک از آنها، شاهد، کارشناس و غیره در پرونده نقش دارند و توسط محکمه به جلسه دادرسی دعوت می‌شوند، هر کس هم که به هر دلیل مایل به حضور در جلسات رسیدگی محکمه باشد می‌تواند بدون دعوت حاضر شود. غیرعلنی بودن دادرسی امر استثنایی و محدود به موارد مصرح قانونی است. از نکات مثبت ماده ۳۵۲ قانون آ.د.ک صدور قرار مستقل توسط محکمه برای برگزاری غیرعلنی جلسه محاکمه است، اما نکته منفی در این زمینه عدم پیش‌بینی امکان اعتراض به چنین قرار است، قرار است که طرفین و جامعه را از یکی از حقوق مصرح در قانون اساسی محروم می‌سازد. اظهار عقیده دادستان برای غیرعلنی برگزار کردن محاکمه تنها هنگامی است که محکمه بخواهد در موارد مذکور در بندهای الف و ب این ماده اقدام به برگزاری جلسه به‌طور غیرعلنی نماید و به مورد مذکور در صدر همان ماده یعنی جرائم قابل گذشت، تسری ندارد (۷).

۶- ممنوعیت انتشار جزئیات پرونده

در قانون آ.د.ک ۱۳۷۸ ترتیبات خاصی جهت ممانعت از افشای نام هویت بزه‌دیده اتخاذ نشده بود. با این حال ماده

۱. شق ۳۷۱ قانون آ.د.ک بیان داشته: «قبل از ختم دادرسی، چنانچه شاکی یا مدعی خصوصی راجع به موضوع شکایت، مطلب جدیدی داشته باشد، استماع می‌شود و دادستان یا نماینده وی نیز می‌تواند عقیده خود را اظهار کند. دادگاه مکلف است پیش از ختم دادرسی، به متهم یا وکیل او اجازه دهد که آخرین دفاع خود را بیان کند. هرگاه متهم یا وکیل وی در آخرین دفاع مطلبی اظهار کند که در کشف حقیقت مؤثر باشد، دادگاه مکلف به رسیدگی است».

۱۸۸ در میان مصادیق محاکمات غیرعلنی دو مصداق که به نوعی در جهت حمایت از بزه‌دیده است را در شمار محاکمات غیرعلنی آورده است. طبق این ماده محاکمات محکمه به استثنای موارد زیر به تشخیص محکمه علنی است: «اعمال منافی عفت و جرائمی که برخلاف اخلاق حسنه است، امور خانوادگی یا دعاوی خصوصی به درخواست طرفین». غیرعلنی برگزار شدن این نوع دعاوی موجب می‌شود مشخصات بزه‌دید بر همه عیان نشود و آنها از ترس افشا شدن هویتشان از دادخواهی امتناع نمایند.

۷- پذیرش صریح حق مطالبه پرونده و تحصیل اطلاعات لازم

حق مراجعه به پرونده و کسب اطلاعات از حقوق مسلم شاکی است. آگاه‌سازی یا اطلاع‌رسانی یکی از آشکارترین حقوق عینی - مادی بزه‌دیده و از مهم‌ترین راه‌های پاسخگویی به نیازهای وی است. با توجه به گوناگونی مراحل فرآیند جنایی و نقش و جایگاه حساس بزه‌دیده در آن، این آگاه‌سازی جنبه‌های گوناگونی به خود می‌گیرد، به گونه‌ای که می‌توان از اطلاع‌رسانی به بزه‌دید گاه درباره نقش و قلمرو خود، زمان‌بندی و روند رسیدگی‌ها و وضعیت پرونده‌های خود به ویژه در مورد جرم‌های شدید و زمانی که چنین اطلاعاتی را درخواست کرده باشند سخن گفت (۲۲).

نوآوری‌های مربوط به نقش اشخاص غیرقضایی در مرحله اجرای حکم

در مرحله اجرای احکام کیفری، از یک طرف شخص محکوم‌علیه مطرح است که حکم باید نسبت به وی اجرا گردد و از طرف دیگر اشخاص غیرقضایی دیگری دخیل هستند که نوآوری‌هایی در قانون آ.د.ک درخصوص آنها وجود دارد که به تحلیل آنها می‌پردازیم.

۱- نوآوری‌های مربوط به شخص محکوم‌علیه در مرحله اجرای حکم

نتیجه دادرسی جزایی در صورت محکومیت شخص متهم، تعیین کیفر و در نهایت اجرای کیفر نسبت به شخص محکوم است. درخصوص اجرای کیفرها نسبت به محکوم‌علیه در قانون

آ.د.ک یک سری نوآوری‌ها مطرح شده است که به آنها می‌پردازیم.

۱-۱- نوآوری مربوط به حبس محکوم‌علیه: از جمله

مهم‌ترین حقوق متهم در مرحله اجرای حکم تحمل حبس در محل اقامت محکوم‌علیه است که در تبصره ۳ ماده ۵۱۳ قانون آ.د.ک به آن اشاره شده است.^۱

اگرچه مدت تحت نظر قانوناً طولانی نیست، ولی نادیده گرفتن آن نیز برخلاف عدالت و انصاف قضایی است (۷).

۱-۲- نوآوری مربوط به تقسیط جزای نقدی: در ماده

۵۲۹ قانون آ.د.ک ۱۳۹۲ نسبت به متهمینی که به جزای نقدی محکوم می‌شوند تعیین تکلیف شده به طوری که جزئی از نوآوری‌ها محسوب می‌گردد. یکی از موارد مطرح شده در این ماده و مواد ۵۳۰ تا ۵۳۳ تقسیط کیفرهای مالی است. بنابراین برای مقررات مربوط به اعسار و تقسیط جزای نقدی باید به قانون آ.د.ک مصوب ۱۳۹۴ از مواد ۵۲۹ به بعد به عنوان منبع اصلی رجوع کرد و قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی ۱۳۹۴، جزای نقدی را شامل نمی‌شود.

نتیجه‌گیری

قانون آ.د.ک ۱۳۹۲ در راستای یک تحول بزرگ و نوآوری‌های مهم و اساسی، نقش کلیدی برای حضور

۱. در صورتی که محل اقامت محکوم به حبس، خارج از حوزه دادگاه صادرکننده حکم باشد، نامبرده برای تحمل ادامه حبس به زندان محل اقامت خود منتقل می‌شود، مگر اینکه این امر موجب مفسده باشد که در این صورت با تشخیص قاضی صادرکننده رأی قطعی به نزدیک‌ترین زندان محل اقامت مستقل می‌شود و هزینه انتقال از اعتبارات قوه قضاییه پرداخت می‌شود.

از دیگر حقوق متهم می‌توان به شق ۵۱۵ قانون آ.د.ک ۱۳۹۲ اشاره داشت: «مدت تمام کیفرهای حبس ... چنانچه محکوم‌علیه پیش از صدور حکم به علت اتهام یا اتهاماتی که در همان پرونده مطرح بوده تحت نظر یا بازداشت شده باشد، مدت بازداشت قبلی از میزان حبس او کسر می‌شود». احتساب مدت بازداشت موقت متهم در مرحله تحقیقات و محاکمه و کاستن آن از میزان حبسی که وی به موجب حکم قطعی دادگاه به آن محکوم می‌شود، قبلاً هم سابقه داشته، اما تغییری که شق فوق نسبت به سابق پیدا کرده است پیش‌بینی محاسبه و کسر مدت تحت نظر قرار گرفتن متهم قبل از صدور حکم قطعی و قبل از میزان کیفر حبسی است که وی به آن محکوم می‌گردد.

شهروندان غیرقضایی در برخی از مراحل دادرسی کیفری قائل شده است. علی‌رغم اینکه حضور اشخاص غیرقضایی در دادرسی جزایی به نحو مطلوب صورت نگرفته و موانع مهمی بر سر این راه وجود دارد، ولی همین حضور نسبی توانسته است حقوق شهروندی را تضمین نموده و تأثیر خود را بر فضای دادرسی جزایی بگذارد و تا حدی باعث تلطیف آن شود. حضور خانواده متهم در مراحل اولیه دادرسی جزایی و اطلاع از وضعیت متهم و سلامت او، حضور مؤثر و پررنگ پزشک از جهت تضمین سلامت متهم و تضمین روند صحیح اجرای احکام کیفری، پذیرش مددکاران اجتماعی، مشاوران، فرهنگیان، روان‌شناسان و اشخاص غیرقضایی دیگر در فرآیند دادرسی کیفری، می‌تواند ماهیت دادرسی جزایی را تغییر دهد و حقوق شهروندی را به نحو احسن تضمین نماید.

در حالی که حضور واقعی اشخاص غیرقضایی در دادرسی جزایی هنوز به سطح مورد انتظار خود در قانون آیین دادرسی کیفری نرسیده است، نه تنها بایستی ظرفیت قانونی جهت حضور این اشخاص به‌طور کامل مورد استفاده قرار گیرد و حقوق شهروندان مد نظر باشد، بلکه بایستی با انجام برخی اصلاحات در قانون آ.د.ک زمینه را برای حضور مؤثرتر اشخاص غیرقضایی در دادرسی جزایی فراهم آورد، به نحوی که با تأسی از منشور حقوق شهروندی و قانون آ.د.ک حقوق و آزادی‌های افراد مد نظر قرار بگیرد.

References

1. Amid. Hassan, Farhang Amid, Tehran, Amirkabir Publishing, single volume, 2010. p. 580.
2. Jafari Langroudi. Mohammad Jafar, Legal Terminology, Tehran, 2007. p. 612.
3. Bahri. Mohammad. Law, General Criminal Law, Scientific Brothers Printing House, Tehran, 2001. p. 14.
4. Akhoondi. Mahmoud, Criminal Procedure Code, Vol. 1, Tehran: Ministry of Culture and Guidance: 2008. p. 23.
5. Sabri. Noor Mohammad, Procedure in Criminal Matters, Tehran, Equality, first edition: 2014. p. 5.
6. Mosleh. Mohammad, Citizenship Rights in Iranian Law and International Law, International Conference on Management and Humanities, 2017. p. 1-16.
7. Khaleghi. Ali, Criminal Procedure Code, Tehran, Shahr-e-Danesh Institute for Legal Studies and Research, 33rd edition: 2016. p. 51.
8. Salimi. Sadegh, 2014, Article-by-Article Analysis: The Code of Criminal Procedure of 2013 in Comparison with the Former Laws, Tehran, Jangal, Javadaneh, Second Edition: 2014. p. 69.
9. Dehkoda. Ali Akbar, 1993, Dictionary, first edition, Tehran, University Publishing and Printing Institute, Tehran:1993. p. 212.
10. Katozian. Naser, 2004, The Validity of Judgment in Civil Matters, Tehran, Mizan, sixth edition: 2004.p.318.
11. Parviz Fard. Ayatollah, 2012. Arrest of the accused without a court order: A comparative study of Iranian and British law. Law Quarterly Journal of the Faculty of Law and Political Science: 2012. p. 54.
12. Moin. Mohammad, Persian Culture, Tehran, Edna Publications, Sixth Edition, Volumes 2 and 2: 2007. p. 83.
13. Behnam. Jamshid, Structures of Family and Relatives in Iran, Second Edition, Ministry of Culture and Islamic Guidance Publications.1973. p. 61.
14. Ali Mohammadi. Atefeh, Comparative study of the right of defense and representation in the trial process in the old and new criminal procedure law. Master Thesis. Islamic Azad University of Shahroud: 2015. p. 55.
15. Azadi. Parvin, 2016. The role of non-governmental organizations in the prevention and reduction of women's victimization with an analytical look at Article 66 of the Code of Criminal Procedure. Master Thesis. Islamic Azad University, Safadasht Branch: 2016. p. 11.
16. Abdollahi. Afshin, Criminal Procedure Code: According to the Criminal Procedure Code of 2013 and the Additional Law of the Code of Criminal Procedure of the Armed Forces and Electronic Procedure of 2014, Tehran, Majd Scientific and Cultural Assembly, first edition: 2014. p. 103.
17. Mossadegh. Mohammad, Innovations of the new law of criminal procedure approved in 2013 with the latest amendments in 2015; Jungle Publications, Immortal; First Edition; Tehran: 2013. p. 117.
18. Khodadadi. Abolghasem, The position of social work in the Islamic Penal Code and the Code of Criminal Procedure approved in 1392 (musts and necessities) ", Tehran, Judiciary of the Press and Publications Center, Tehran, 1st place:2017. p. 8.
19. Rajab. Mohammad Ali, the Principle of Proportionality of Provision and Its Position in the Criminal Procedure System of Iran, Justice Law, summer 2017, No. 98:2017. p. 18.
20. Naji Zavareh. Morteza, 2016, Introduction to Criminal Procedure: Organization and Jurisdiction of Courts, Trial, Issue and Objection, Tehran, Khorsandi, Second Edition: 2016. p. 87.
21. Darmzari. Mohammad Reza Zamani, 2014, Advocacy in International Human Rights Documents and the Iranian Legal System, Temporary Law and International Institute and Virtual Law School (specialized human rights training courses):2014. p. 23.
22. Raijian Asli. Mehrdad, "Supportive Victimology", Second Edition, Tehran: Justice: 2011. p. 59.